

J. L. Price, *Culture and Society in the Dutch Republic during the 17th Century* (Londen: B. T. Batsford, 1974, 260 blz., £ 6.50).

Vooropgezet: dit is een goed boek en bijgevolg zou men het, juist zoals alle andere goede boeken, de mijne, de uwe en die van Jan Klaassen, toch altijd nog weer net iets beter willen hebben, al heeft natuurlijk daaromtrent ieder onzer weer zijn eigen ideeën, terwijl bij boekbesprekingen democratisering niet zeer wel voor verwezenlijking vatbaar lijkt. Dus nog maar weer eens een paar beschouwingen van een eenling.

Schrijvend voor een hem uiteraard welvertrouwd Engelstalig publiek, gaat Price uit van het bekende, de Hollandse schilderschool. Afgezien daarvan of het 'huishouden van Jan Steen' al dan niet de meest gelukkigste keuze is om op de omslag te prijken, de bedoeling met dit boek is aan de talloze beschouwers, die in tal van musea in alle 's Heren landen 'in effigie' met deze 'Dutchmen' uit de zeventiende eeuw vertrouwd zijn geraakt, mitsgaders met de landschappen, kerkinterieurs en genrestukjes, die zij aan de muur hadden hangen, nu ook eens uiteen te zetten hoe die mensen, als individuen en als collectiviteit, de hun toegemeten spanne tijds in het ondermaanse doorbrachten, wat zij nog verder deden dan zich laten uitschilderen en schilderijen aan de muur hangen.

Dit alles dan in ruim verband genomen; pas op een eerste hoofdstuk, 'The Dutch Republic and Europe', volgt als nummer twee dezelfde 'Republic and its Internal Tensions' met onder andere een uiteenzetting van staatsinstellingen en partijverhoudingen, die ik niet aarzel in haar beknoptheid bijzonder geslaagd te noemen, ook al heb ik naar aanleiding van dit hoofdstuk met de auteur 'a bone to pick', die ik tot het laatst wil bewaren. Juist zoals trouwens reeds onder deze 'internal tensions' komt dan verder onder het hoofd 'Economic Expansion and Commercial Dominance in Europe', behalve uiteraard de macro-economie, ook de dagelijkse boterham van de familie Steen en haar burens ter sprake, misschien niet helemaal zo drastisch tot calorieën herleid als de quantificeerders 'à outrance' het wel zouden willen, maar voor een boek zoals dit toch zeer verhelderend. Dat ook de bij voorbaat als bekend veronderstelde schilders zelf een lijvig hoofdstuk toebedeeld hebben gekregen - met de aan Hoogewerff herinnerende ondertitel 'the Artist as Craftsman' - spreekt wel vanzelf, maar, en dat is juist zo bijzonder aardig, daarvóór heeft schrijver onder de rake titel 'The Poet as Artist' ten behoeve van zijn Nederlands-onkundige lezers - en daarmee mag en moet een buitenlandse uitgever natuurlijk rekening houden - een hoofdstuk ingelast, waarin die lezers wordt uiteengezet hoe aan die picturale rijkdom ook een literaire gepaard ging. Maar mogen wij hopen dat vóór hij een tweede uitgave fiateert, Price nog eens 'Van d'ure dat ick waeck' en, om alleen die twee te noemen, 'Noch eens September, en noch eens die vierde dach' tot zich laat doordringen, alvorens nogmaals Constantijn Huygens in één pot dichtert nat te dompelen met Jacob Cats? En al kan ik er inkomen dat Aitzema's compositie, of liever gezegd de maar al te frequente absentie daarvan iemand ertoe kan brengen zijn oeuvre 'formless' te noemen, dat hij een 'undistinguished Dutch' zou hebben geschreven geldt voor mij als anathema; trouwens, hoe zou zo'n lintworm van een boek dan 'far from dull' hebben kunnen uitvallen? Dat vóór het onvermijdelijke 'Decline' ook een hoofdstuk 'The Fruits of Tolerance' niet ontbreekt, spreekt wel vanzelf.

Ook nog met die aanvulling 'and society' doet alleen alreeds de titel van dit boek ons onmiddellijk denken aan een illustere voorganger, die dan ook door de schrijver zelf welbewust als nummer één in zijn bibliografie wordt genoemd, en zo in enig, dan wil ik in dit opzicht aan Price de tol van mijn bewondering niet onthouden. Huizinga's perfect geslepen juweel blijft onovertroffen, maar moet dat met zich meebrengen dat, stellig tegen 's

meesters bedoelingen in, voortaan ook nooit meer iemand aan het onderwerp van die causerieën een handboek zou mogen ten koste leggen? Hoezeer het mij ook steeds weer verheugt Huizinga's boekje op de literatuurlijst voor een candidaatstentamen te zien prijken, het is mij nog nimmer gelukt er een zinnige vraag over te stellen, dus daarom alleen reeds is het werk van Price bijzonder welkom. Maar, à propos, waarom ontbreekt onder de algemene werken in zijn bibliografie de trouwens ook hier te lande zo schromelijk verwaarloosde 'Kulturgeschichte von Niederland und Belgien' van Leo Delfos?

Een van de hoofdstukken, en wel het middelste, heeft de pakkende titel 'Holland as Town', welke titel naar mijn gevoel eigenlijk boven het boek als geheel had behoren te prijken. Dit laatste nu was alleen alreeds daarom niet mogelijk daar het werk er een is uit een reeks, die allemaal 'culture and society' ergens in Europa tot onderwerp hebben, maar zou ik mogen suggereren bij een verhoopte tweede editie 'the Dutch Republic' in de titel maar liever eerlijk te vervangen door 'Holland'? De schrijver moge mij geloven dat zijn moedertaal ook mij dierbaar genoeg is om mij te doen gruwen van adjectieven als 'Hollandish' en 'Netherlandish' (het laatste dan nog onder te verdelen in 'South'- en 'North'-); helaas echter is het nu eenmaal zo, dat het bij 'Holland' behorende adjectief 'Dutch' vrijwel iedere Engelstalige lezer bijna automatisch doet denken aan 'Holland' als parsprototo voor het hedendaagse koninkrijk, waar dit tijdschrift gedrukt wordt. Is dan ook de term 'Dutch Republic' stellig wel bruikbaar, om niet te zeggen onmisbaar, bij een Engelstalig relaas van de internationale verwickelingen in een eeuw als de zeventiende, in een speciaal aan deze landen gewijde studie kan hij naar mijn gevoel niet omzichtig genoeg worden omzeild. Hoe Holland niet dan gezamenlijk met een zestal andere Nederlandse gewesten een subject van het volkenrecht uitmaakte, kan er toch wel worden bijverteld, maar dat, juist zoals het geslepen juweel van Huizinga, het hier besproken boek alleen maar over Holland handelt, of, sterker nog, kan handelen, is op zichzelf beschouwd iets dat wij alleen maar doodnormaal kunnen noemen, zeker wanneer, zoals hier het geval is, Antwerpen, de enige andere 'Netherlandish'-e cultuurhaard, die in de zeventiende eeuw nog Europees formaat heeft, zorgvuldig buiten de kring van 's lezers belangstelling wordt gebannen. Dit ook al is dan - dank zij wat voor dieper, maar 'verdrongen' inzicht? - te midden van allerlei 'Dutch painters' als enige evenknie van Rembrandt toevallig Rubens op de 'blurb' van dit boek verdwaald geraakt.

Nu is ontegenzeggelijk Price een te goede Geyliaan om niet kenbaar te maken dat hij heel goed weet hoe van de zeventien Nederlanden er zeven bij de Unie van Utrecht verbleven zijn en hoe van die zeven, . . . Enz., enz., zelf weten wij het nog wel en niets let ons te hopen dat een overvolgende generatie van Nederlandse historici zich opnieuw zal verwaardigen het te weten, maar ook al kan men het - en ik heb de plaatsen zorgvuldig opgetekend - uit het hier besproken boek niet slechts wel opmaken, maar zelf 'expressis verbis' erin lezen, het wil er bij mij niet in dat, een enkele uitblikker niet te na gesproken, de Engelstalige lezer 'as such' zich door dit boek geschokt zal voelen in zijn courante noties van Holland als parsprototo; dus dan maar liever een titel, die dit misverstand ten minste niet in de hand werkt.

Eén ding, dat ik niet kan nalaten mij af te vragen, is of er onder die Engelstalige lezers, voor wie dit boek bedoeld is, tenminste nog enkele zullen zijn, die het merkwaardig vinden in het register een stad als Maastricht zelfs niet vermeld te vinden? Op de keper beschouwd komt evenwel dit buitenste buitenbeentje er daarmee nog beter af dan dat andere niet minder moeizame generaliteitsbezit, Den Bosch, dat wel en zelfs tot tweemaal toe genoemd wordt; de eerste maal terloops in een ietwat koekebakkerig zinnetje, dat twijfel doet rijzen of schrijver eigenlijk wel weet wat in de geschiedenis der Nederlanden een provincie be-

te kent, want waarin wij vernemen dat bij de vrede van Munster 'the conquests made by Frederick Henry since the end of the Truce, the most important of these being the area round 's-Hertogenbosch (the *Meierij*), were ceded to the Republic, which in return abandoned its claims to the southern provinces of the Netherlands', Maar, botst dit al meer dan het raakt, wat dan te zeggen van de tweede vermelding 'sub voce' Den Bosch: 'It was as late as 1627 before Gelderland was brought fully under Dutch control with the successful siege of Grol (Groenlo), and only after the taking of 's-Hertogenbosch in 1629 was it properly shielded against invasion from the south'? Nog afgezien van hoeveel vliegen hiermee in één klap moeten zijn doodgeslagen, mag in een geval als dit toch waarlijk wel een prijsvraag worden uitgeschreven voor een adequate vertaling van het woord 'Dutch'; wie echter niet zal mededingen, is de voorzitter der Vereniging 'Gelre'.

'The long and short of it', Price is verliefd op Holland, en kunnen wij dat soms niet allemaal begrijpen, toejuichen en al wat men maar wensen kan? En dit dan zelfs met de volmondige erkenning dat dat ook de enige liefde is, waarmee hij in het internationale gezelschap van deze reeks voor den dag kan komen. Maar als ik de beeldspraak nog even mag voortzetten, laat hem dan alsjeblijft de andere meisjes uit de buurt met rust laten.

Trouwens, om zich deze liefde waardig te betonen, moet ook de uitverkorene zelf zich wel het een en ander aan restricties getroosten, want eigenlijk telt ook in Holland zelf alleen maar mee wat knus en pittoresk is; om het zo maar eens uit te drukken, alleen wat Anton Pieck ervan gebruiken kan. Geen wonder dat Den Bosch en Maastricht zelfs met hun gloednieuwe stadhuisen niet aan bod komen, want tot en met het Amsterdamse van Jacob van Campen wordt verre geworpen als iets onnationaals. Misschien zouden Rembrandt en Vondel het niet met hem eens geweest zijn, maar Price zag op de Dam bijvoorbeeld liever de beurs van Kopenhagen, dan wat er nu wel staat.

Bijzonder aardig kunnen wij nagaan hoe zeer, ook al wéét hij dan beter, schrijver zijn notie 'Holland' als normatief belijft te zien voor het geheel van de Republiek, wanneer hij de Utrechtse schilderschool, bloeiend nog wel in een stad, die vlak tegen Holland was aangelegen, eenvoudig doodverft als 'an oddity'. Alsof, al houdt dan inderdaad geen van die Utrechtse stand naast de Hollandse toppen, hun 'school' in alle discretie niet minstens evenzeer in de algemene Europese stroming van het tijdperk paste als de zoveel briljantere uit het nabuurgewest.

Wie in ieder geval die Utrechtse school als onnationaal had moeten afwijzen, is iemand, die ruim twintig jaar lang stadhouder van Utrecht was, en hiermee ben ik toegekomen aan het 'bone to pick', waarop ik hierboven reeds zinspeelde. Ik ben gaarne bereid te geloven dat ik als behept kan gelden met een 'bias' vóór Frederik Hendrik, alleen voel ik mij hierdoor naar mijn beste weten alleen maar gestimuleerd tot een nog kritischer contemplatie van 's mans doen en laten, dan anders wellicht het geval geweest ware. Maar is deze ontboezeming erbij nodig om met een maximale nadruk te betreuren dat de auteur van een zo verdienstelijk boek als het hier besprokene zo klakkeloos en ongenueanceerd Geyls welbekende parti-pris tegen Oranje als zelfs niet eens meer discutabel divulgeert?

Wordt door dit vooroordeel - daarbij dan onvermijdelijk in een zo kort bestek nog sterk vergrofd - om te beginnen al het verder zo veelbelovende hoofdstuk, gewijd aan de 'internal Tensions' lichtelijk scheef getrokken, de volle absurditeit ervan treedt aan den dag, wanneer, in een anachronistisch lichterlaaie, de auteur deze algemeen-, maar primair zuidelijk gerichte Nederlander van wereldformaat gebrek aan nationaal besef verwijt omdat hij per ongeluk niet dezelfde smaak had als de gezeten dan wel ongezeten burgerij in het graafschap Holland, die immers, naar schrijver ons zo plichtgetrouw in herinnering roept, de wanden van haar woonvertrekken met schilderstukken van discreet formaat, al waren

RECENSIES

het dan helaas niet allemaal Vermeers of Saenredams, placht op te doffen. Maar als hij dit allemaal weet, plus ook nog dat hetzelfde geldt voor rijke boeren, had hij dan niet in één moeite door erbij kunnen weten dat in het soort 'Huizen', waar de Oranjes woonden - en maggen ze daar alsjeblieft wonen? - de kleinere vertrekken, waar dit soort schilderstukken thuishoort, doorgaans behangen waren met wandtapijten? Men denke slechts aan het 'cabinet' op het Oude Hof, waar door Cornelis van der Myle aan Frederik Hendrik de Palamedes werd voorgelezen.

Een enkel woord nog over de illustraties, die namelijk zo talrijk zijn, dat men ze in bilijkheid niet onvermeld mag laten. Maar wat heeft zich bij de keuze ervan allemaal afgespeeld tussen auteur en uitgever? Een singulierder mengsel van conventioneel - niet slechts het Straatje van Vermeer, maar tot en met Rembrandt en Saskia! - en 'ook eens wat anders' is naar mijn beste weten nog nooit vertoond, en wat er op die manier allemaal tussen de wal en het schip is terechtgekomen, mag men beslist wel indrukwekkend noemen. Om van Amalia van Solms en haar gemaal zelfs niet meer te spreken - van de familie kan alleen maar Maurits erop overschieten als onvermijdelijk pendant van Oldenbarnevelt - ontbreekt met Vondel, Hooft en Huygens, bijvoorbeeld ook Hugo de Groot. Wel is daarentegen Spinoza gedoemd of uitverkoren een plaatjesbladzijde te delen met Pieter de la Court. O! Loevestein, gij Mecca van mijn dromen, wanneer men er niet zelf, althans niet al te lang heeft hoeven te logeren. Cornelis Troost, van wie toch ongetwijfeld niemand niet kan houden, als laatste plaatje vind ik alleraardigst, maar wat heeft het te maken in een boek over de zeventiende eeuw? Of hoort het thuis onder het hoofd 'Decline', omdat, zo op het timmermansoog geschat, die mid-achttiende-eeuwers ongeveer evenveel glaasjes te veel op hebben als honderd jaar tevoren de in sociaal opzicht iets lager gesitueerde familie Steen op de omslag? Wat mij echter speciaal boeit, is het tweetal tegenover elkaar geplaatste 'full-page' illustraties, genummerd 28 en 29, vertonend respectievelijk Hannemans portret van Jan de Witt en de 'Geslachte Os' van Rembrandt. Moeten wij daarbij denken aan wat, als er beweging in zat, filmrijm zou heten? Zo ja, dan zou ik, om na zo veel Engels met scheutjes Frans, ook nog een derde nabuurtaai erbij te halen, dit nogal 'unfein' vinden.

—J. J. Poelhekke—

H. Beem, *De Joden van Leeuwarden. Geschiedenis van een Joods cultuurcentrum*. Met een bijdrage van J. F. van Agt over 'De synagogen in Leeuwarden en elders in Friesland' (Assen: Van Gorcum, 1974; xii en 368 blz., met 58 afb. f49.-).

In 1950 is een boekje van goed honderd bladzijden verschenen met de kryptische titel *De verdwenen mediene* door H. Beem. Het bleek geschreven door een insider die over een uitstekende pen beschikte en die in vijftien korte opstellen een beeld schetste van de handel en wandel van de Nederlandse Joden die in de mediene dat wil zeggen in de provincie hadden gewoond en zich daardoor al duidelijk onderscheidden van de Joden in Mokum Olf of Amsterdam. De toegevoegde verklarende woordenlijst van zeven bladzijden wees erop dat de schrijver een uitgebreide kennis van het Jiddisch en Hebreeuws bezat. Het was dan ook niet verwonderlijk dat de volgende publicaties van Beem zich meer op filologisch gebied en met name het Jiddisch in Nederland bewogen.

In 1973 verscheen van Beems hand een korte historische beschrijving van *De Joodse gemeente te Sneek* uitgave nr. 450 van de Fryske Akademy. Deze schets was uitstekend gedocumenteerd en geannoteerd en het fungeerde als voorloper van het bovenvermelde